

Literatura czasów wojny i okupacji

Sytuacja polityczna

- wojna totalna (nowe techniki walki sprawiają, iż brak jest podziału między sferą frontu i ludnością cywilną, machinie wojennej poddani są wszyscy)
- dramat Polski - w ciągu bardzo krótkiego czasu upadło niedawno odzyskane po długiej niewoli państwo
- próby buntu
 - w Polsce - podobnie jak w kilku innych krajach - powstaje ruch oporu, nie spotykamy się natomiast z poważniejszymi objawami kolaboracji
- emigracja
 - można wyróżnić dwie drogi polskich emigrantów: na zachód (m.in. Anglia, Francja) i wschód (Związek Radziecki, tu tworzy się armia Andersa, potem LWP)

Pokolenie Kolumbów (poeci apokalipsy spełnionej)

- roczniki 20, 21, 22
- większość akcji politycznych udziałem tego pokolenia
- założenia literatury pokolenia
 - panowanie nad uczuciami, antysentymentalizm, unikanie patosu
 - za swych mistrzów uznali Słowackiego jako wirtuoza słowa, wizjonera, intelektualistę i nauczyciela bezwzględnie obowiązku patriotycznego oraz Norwida - twórcę oryginalnej poetyki. Fascynowali ich także: Witkacy, Gombrowicz, Schulz

Krzysztof Kamil Baczyński

- w 1942 roku wydał wiersze pod pseudonimem Bugaj
- skończył szkołę podchorążych
- zginął podczas powstania warszawskiego
- w swej poezji utrwalił zjawisko wojny i jej znaczenie w aktualnie przeżywanej historii i historii w ogóle. Jest to wizja posępna i groźna. Baczyński dochodzi do wniosku, że prawa historii i egzystencja w niej człowieka zawsze były i pozostaną identyczne. (Wiersz "Historia" - pesymizm, brak wiary w postęp. Historia się powtarza, kolejne pokolenia muszą wszystko zaczynać od nowa).
- Baczyński jest przekonany, że nikt z boju nie wychodzi czysty, bo splamił się krwią innego człowieka. Sądzi jednak, że należy przyjąć wszelkie konsekwencje wynikające ze spełnienia obowiązku wobec ojczyzny.
- cechy poezji Baczyńskiego, tematy
 - wyraźna świadomość odrębności pokoleniowej (dwa wiersze - "Pokolenie", "Z głową na karabinie")
 - katastrofizm. Podobnie jak poeci II awangardy widzi w postępie cywilizacyjnym nie tryumf ludzkiej myśli, a dążenie do zagłady
 - swoista poetyka - wiele oryginalnych metafor, plastyka opisu

"Z głową na karabinie"

- podstawą budowy kontrast między przeszłością i terażniejszością
- świat przeszłości: piękny, wolny, pełen ładu i harmonii
- świat obecny - opisany poprzez motyw zaciskającego się kręgu (ograniczającego wolność, przed którym nie można uciec)
- przekonanie o konieczności spełnienia obowiązku patriotycznego

"Pokolenie" ("Do palców przymarzły struny") - 1941r.

- obrazy "zimowe" (m.in. palce, które przymarzają do strun, rzeki ścięte krą purpurową), które symbolizują stan odrętwienia, śmierć moralności
- motyw poety determinowanego przez czas, w którym przyszło mu żyć

"Pokolenie" - 1943r.

- pokazanie spustoszenia, jakie w ludzkiej duszy czyni wojna ("Nie ma litości, nie ma sumienia")
- podstawą obrazu kontrast między światem natury (dojrzewanie, owocowanie) i ludzi (zagłada)

"Z lasu"

- motyw wędrówki partyzantów
- rozważania o historii - wrogię człowiekowi, złej ("moce ciemne trą się i gniotą"). Człowiek w historii jest rozdarty, zagubiony, skazany na przeminięcie

Tadeusz Gajcy

- jego poetyka zbliżona jest do awangardowej (operuje metaforą, skrótem myślowym, elipsą)
- poezję tę cechuje wizyjność, odrealnianie świata przedstawionego

"Wczorajszemu"

- wiersz skierowany do dawnego poety, który tworzył lirykę czystą, ukazywał piękno świata (zło było obecne tylko w klechdach)
- wojna wpłynęła na zmianę zadań poety - musi on wzywać do walki

"A tu słowa, śpiewne słowa trzeba zamieniać,

By godziły jak oszczep"

Polski dramat współczesny

- kontynuacja dramatu tradycyjnego (Szaniawski, Kruczkowski)
- dramat nowych form scenicznych (Różewicz, Mrożek, Gombrowicz)
 - zerwanie z klasycznymi formami teatru np. z prawdopodobieństwem akcji
 - operowanie groteską, metaforą, absurdem

Gombrowicz: Operetka

- nie ma tu akcji i wydarzeń w tradycyjnym tego słowa znaczeniu
- pokazane dwie warstwy społeczne:
 - arystokracja - książę Himalaj, Księżna, baron Firulet, hrabia Szarm
 - lokajstwo - Hufnagiel (fałszywy hrabia i służba)
postacie skonwencjonalizowane, istniejące poprzez formy. Świat kukiełek
Albertynka - panna z dobrego domu, skromna, niewinna, dobrze wychowana.
Poprzez tę postać pokazany proces dążenia do wyzwolenia się z form
(w Albertynce rodzi się pragnienie nagości)
- przewrót rewolucyjny - dokonany przez lokajów pod wodzą Hufnagla. Elementy groteskowe - zapadająca co chwilę ciemność, przemiany postaci w przedmioty np. księżnej w stolik, zamęt, biegająca po scenie, cwałujące hordy lokajskie. Elementy absurdu - złodziejaskowie - psy spuszczone ze smyczy - zarazem ludzie i zwierzęta

Rewolucja - działanie groteskowe, ośmieszające. Jedną z form - wroga i niszcząca człowieka

Historia - to różne formy, jakie przybiera ludzkość. Rodzaj przedstawienia

Mroźek: Tango

- utwór groteskowy
- oskarżenie o uleganie stereotypom
- ostrzeżenie zarówno przed skutkami konformizmu, jak również nihilizmem i anarchią

Treść:

Akcja utworu rozgrywa się w latach 50-tych XX wieku. Ukazuje rodzinę, której głową jest Stomil. Bohaterowie przełamali już wszystkie stare konwencje. Nie ma z czym walczyć, bo wolno wszystko.

Syn Stomila - Artur - próbuje tę bierność przełamać - chce narzucić rodzinie stare konwencje. Jego próba kończy się fiaskiem. Artur zostaje zabity przez prymitywnego Edka, który obejmuje władzę i zmusza całą rodzinę do uległości. W ostatniej scenie na rozkaz Edka stary wuj tańczy z nim tango (podobieństwo do chocholego tańca z "Wesela")

- scenografia: salon rodziny Stomilów, w którym panuje chaos (katafalk, który był potrzebny 10 lat temu, dziecinny wózek Artura)

- bohaterowie:

STOMIL- przedstawiciel awangardowych artystów-eksperymentatorów, którego koncepcja sztuki już się zestarzała, liberał z pokolenia antymieszkańskich kontestatorów XX-lecia międzywojennego, przeciwnik wszelkich konwenansów. Zasada, którą wyznaje, brzmi: „nie krępować się i robić to, na co ma się ochotę”. Człowiek słabego charakteru. Poddaje się zarówno tyranii Artura, jak i dominacji Edka.

ELEONORA- kobieta wyzwolona, propaguje swobodę seksualną („sypiam z Edkiem od czasu do czasu”), akceptuje eksperymenty artystyczne męża, zachwyca się prostotą Edka.

ARTUR- syn Stomila i Eleonory, ma ok. 25 lat. Studiuje na uniwersytecie (kilka fakultetów). Chce narzucić innym swój sposób myślenia. Razi go niechlujność ojca i nowoczesne podejście matki do małżeństwa. Ma cechy romantycznego buntownika, indywidualisty. Chce być zbawcą świata, ale wybiera niewłaściwe drogi. Buntuje się przeciwko brakowi zasad w jego rodzinie, postanawia przywrócić tradycyjne normy społeczne. Chce wziąć tradycyjny ślub z Alą, próbuje też namówić ojca do reakcji na zdradę matki (proponuje zastrzelenie Edka). Zmusza domowników do dbania o właściwy ubiór. Ma zapędy dyktatorskie. Szybko jednak rozczarowuje się swoimi pomysłami, widząc ich sztuczność. Upiwszy się, zmienia koncepcję, wprowadzane wcześniej formy chce zastąpić prawdziwą ideą. Zaczyna akceptować brutalną siłę Edka. Pragnie władzy. Załamuje się na wiadomość o zdradzie Ali. Zostaje zabity przez Edka.

EDEK- prosty, prymitywny człowiek, kochanek Eleonory. Całkowicie pewny swoich racji. Pozbawiony skrupułów, bez wahania zabija Artura i zmusza rodzinę do uległości. Posługuje się brutalną siłą.

EUGENIA- babcia Artura, zachowująca się – według wnuka – niestosownie do wieku. Dziwacznie ubrana, jej pasję stanowi gra w karty. Za karę Artur każe jej leżeć na katafalku. Umiera, co zaskakuje rodzinę, która w ogóle nie jest przygotowana do zmierzenia się z takimi sytuacjami.

EUGENIUSZ- brat Eugenii, służący, ulega Arturowi, potem bez sprzeciwu tańczy z Edkiem tango (taniec symbolizuje całkowite poddanie się sile, jest też metaforą totalitaryzmu i poddania się społeczeństwa systemowi komunistycznemu).

- motyw poszukiwania idei (sfrustrowany, wyobcowany ze środowiska Artur podejmuje samotną walkę o zmianę sytuacji, szuka idei, która nada sens życiu jego i rodziny)
- utwór o kryzysie i upadku wartości, a także o kryzysie relacji międzyludzkich (w trzypokoleniowej rodzinie nie ma prawdziwych więzi, wszyscy traktują się jak znajomi, są też pozbawieni zdolności przeżywania, nie potrafią ani kochać, ani cierpieć)
- problem konfliktu pokoleń (w swoisty sposób odwrócony, to rodzice są zwolennikami pełnej wolności, a syn stara się przywrócić tradycyjne zasady)
- utwór o postawach inteligencji (bierność wobec rzeczywistości, degeneracja moralna)
- problem sztuki (Eleonora i Stomil zaczęli życie w epoce skandali i podporządkowali je nieustannemu prowokowaniu. Stomil urządza parateatralne seanse, a Eleonora jest zachwyconym widzem. Nie zdają sobie oni sprawy, że koncepcja międzywojennego teatru awangardowego już się przeżyła i tak pojmowana sztuka nie odgrywa żadnej roli w społeczeństwie.)
- parabola polityczna (ujawnienie mechanizmów rewolucji, pokazanie postaw wobec totalitaryzmu, moralna degeneracja społeczeństwa w systemie komunistycznym)

Tadeusz Różewicz

„Kartoteka”

Trzy warstwy utworu:

- a) dramat o pokoleniu Kolumbów, które nie może odnaleźć się we współczesnym świecie
- b) diagnoza moralistyczna osobowości ludzkiej we współczesnym świecie
- c) dramat o niemożności porozumienia się

Ad a) bohater wierzył, że po wojnie będą tworzone wartości stanowiące o sensie życia. Tak się nie stało. Bohater zagubił sens życia. Zastanawia się więc, co było tego przyczyną. Szuka prawdy o sobie we własnej duszy, a także w konfrontacji z innymi ludźmi - bezskutecznie.

Ad b) współczesność nie ma duszy. Ludzkim celem staje się mrówcze, zapobiegliwe dorabianie się. Drugi człowiek jako istota myśląca, czująca nie jest nikomu potrzebny. Wartość współczesności mogłaby nadać tradycja, ale nikt jej nie chce, nikt do niej nie tęskni (chór starców recytuje "Ode do młodości", ale się go ucisza) ("czasy są niby duże, ludzie trochę mali")

Ad c) zniszczeniu wartości moralnych towarzyszy dezorganizacja języka. Postacie "Kartoteki" mówią do siebie gotowymi szablonami. Różewicz podniósł do rangi języka poetyckiego niechlujne wyrażenia potoczne, zlepek słów.

Nowy typ dramatu

- dramat otwarty (nie ma akcji rozumianej jako ciąg przyczyn i skutków). Technika kolażu - swobodnego łączenia różnorodnych elementów
- rozbitcie czasu. Bohater jest jednocześnie dzieckiem i dorosłym. Zdarzenia przedwojenne i powojenne toczą się równolegle
- rozbitcie przestrzeni. Pokój bohatera jest jednocześnie wieloma innymi miejscami.
- bohater - pozbawiony jest jedności psychologicznej. Ma różne imiona, w różnym jest wieku. Odebrano mu podstawową funkcję w dramacie - działanie. Leży na łóżku i mówi.

Różewicz jako poeta

- wiersze wolne (bezrymowe, bez tradycyjnych środków wyrazu)
 - przekonanie, że "po Oświęcimiu poezja umarła" i trzeba ją stworzyć na nowo
 - założenie, że sztuka ma pełnić funkcję katharsis
 - ascetyzm słowa
- "Sztuka winna przy pomocy możliwie gołej relacji ukazać te elementy rzeczywistości, które wywołają w nas wstrząs moralny"

Doświadczenia wojenne zrodziły w Różewiczu przeświadczenie o kryzysie wartości i norm wypracowanych w przeszłości. Kultura (a więc sztuka, religia) nie uchroniła ludzkości od wojny. Klęska ideałów humanistycznych zmusiła Różewicza do postawienia pytania o sens ludzkiego życia w nowych warunkach, a także o sens istnienia poezji. Według niego wyszukana metaforyka nie jest w stanie oddać grozy wojny ani tragedii życia współczesnego człowieka. Dlatego poeta dąży do uproszczenia wiersza, pozbawienia go wszelkich ozdobników. W ograniczony sposób używa też znaków przestankowych.

"Ocalony"

- liryka bezpośrednia, podmiot liryczny można utożsamić z Różewiczem
- wypowiedź reprezentanta pokolenia, którego doświadczeniem młodości była wojna
- zwrócenie uwagi na masowość śmierci
- w czasie wojny uległ zniszczeniu cały system moralny
- kryzys wartości zrodził poszukiwanie „nauczyciela i mistrza”, który pozwoli odnaleźć sens życia i wartości
- lapidarność, oszczędność słowa

"Matka powieszonych"

- zestawienie indywidualnego dramatu z obojętnością tłumu
- metafory podkreślające ból i cierpienie matki, która utraciła w czasie wojny dzieci oraz jej samotność

"List do ludożerców"

- obraz współczesnego człowieka, egoisty, który zatracił wartości moralne
- życie jako walka z drugim człowiekiem

Miron Białoszewski (1922-1983)

- matura na tajnych kompletach w 1942 roku, przez rok - studia polonistyczne na tajnym uniwersytecie. Powstanie przeżył w Warszawie (napisze o tym wiele lat później w "Pamiętniku z powstania warszawskiego"). Po wojnie żył w niedostatku i zaniedbaniu. Pisał nie myśląc o drukowaniu.

- rok 1955 - spóźniony debiut
- cechy twórczości:
 - turpizm
 - zerwał z dotychczasowymi konwencjami artystycznymi i tradycyjnymi tematami. Ukazywał przedmioty codziennego użytku i codzienne sytuacje
 - zrezygnował też z tradycyjnego języka literatury (zapisał język "ulicy" - chaotyczny, nieskładny, pełen błędów językowych)
 - dwa kierunki poszukiwań
 1. nurt kultury plebejskiej
 2. formalne poszukiwania w dziedzinie języka (nurt lingwistyczny)
 - swoisty sceptycyzm. Zgoda na świat rodzi postawę, która pozwala cieszyć się leżeniem na łóżku, postrzeganiem najprostszych przedmiotów.

"Pamiętnik z powstania warszawskiego"

- pisana z perspektywy czasu (rok wydania 1970) i punktu widzenia cywila powieść - rejestr obserwacji i odczuć bohatera patrzącego na walczącą stolicę. Wybuch powstania zastał Białoszewskiego na Woli, stąd - wraz z uciekinierami - przedostał się na Stare Miasto, potem przeszedł do Śródmieścia, tu przetrwał - kilkakrotnie zmieniając miejsce schronienia - do kapitulacji Powstania
- relacja człowieka prywatnego, przeżywającego wydarzenie w masie ludności cywilnej, która wytracona z rutyny okupacyjnej powszedniości znalazła się z dnia na dzień w odmętach jakiegoś kataklizmu.
- nie utrwała się tu ani desperackiego patosu walki powstańczej, ani dramatyzmu bitewnej przygody, zdaje natomiast relację z piwnicznego bytowania warszawiaków żyjących w atmosferze ciągłego zagrożenia bombardowaniami, ostrzałami czy pożarami, z codziennej krzątaniny ludzi zaprzątniętych zaspokajaniem najbardziej elementarnych potrzeb, poszukiwaniem bliskich, zdobywaniem artykułów niezbędnych do życia.
- główny wątek opowieści to kolejne ucieczki z rejonów krańcowo zagrożonych do względnie bezpieczniejszych, które niebawem trzeba znów porzucić.
- skrupulatnie rejestruje się zmiany, jakim podlegały domy i ulice wraz z wpływem dni a nawet godzin, niezwykle drobiazgowo opisuje się symptomy narastającej klęski powstania i stopniowej zagłady miasta
- z tej relacji wyłania się świat schronów, podwórek, bram, skrytych przejść, prowizorycznych kuchni i zbiorowych legowisk.
- narracja - chaotyczny język "mówiony", oparty na skojarzeniach

„Pamiętnik z powstania warszawskiego zawiera wszystkie podstawowe właściwości warsztatu literackiego Mirona Białoszewskiego. Gra z możliwościami języka i jego regułami składniowymi, leksykalnymi i fonetycznymi wyznacza specyfikę tej prozy. Ukształtowana na wzór mowy potocznej, opowiadania ustnego, chaotyczna, skłonna do naturalnej dygresyjności, często niejasna i eliptyczna, już samą swoją konstrukcją oddaje atmosferę czasów zamętu i niepokoju” (Tomasz Wroczyński)

WIERSZE

„Szare eminencje zachwyty”

- zwrócenie uwagi na przedmioty codziennego użytku, nazwane są one szarymi eminencjami (są czymś niezwykle ważnym, wpływającym na ludzkie życie niejako z ukrycia)

- apostrofa do łyżki durszlakowej, podkreślenie jej wyjątkowości (zestawienie łyżki z kosmosem, sferą sacrum)
- podkreślenie monumentalizmu pieca kaflowego
- podniosły język, poetyzacja codzienności

„Karuzela z madonnami”

- za pomocą powtórzeń, skracania i wydłużania wersów autor oddaje rytm kręcącej się coraz szybciej, a potem zwalniającej karuzeli
- sytuacja liryczna – przejażdżka kobiet na karuzeli
- kobiety opisane przez zestawienie z Matką Boską (madonny), postaciami z obrazów Leonarda i Rafaela oraz prerafaelitów- zestawienie sztuki wysokiej z podmiejską karuzelą

Hanna Krall: Zdążyć przed panem Bogiem

- reportaż - wywiad
- rozmowa z zastępcą komendanta ŻOB-u (Żydowskiej Organizacji Bojowej) Markiem Edelmanem, uczestnikiem powstania w gettcie, po wojnie – kardiologiem przeprowadzającym nowatorskie operacje
- dwie płaszczyzny czasowe - przeszłość i teraźniejszość. Obie rzeczywistości są "wyścigiem z panem Bogiem"
 - W czasie wojny zdążyć przed panem Bogiem to w przypadku Edelmana uratować przed wywózką do obozu koncentracyjnego
 - Obecnie - zdążyć z operacją, zanim choroba zabije pacjenta
 - Człowiek niejako ingeruje w boskie decyzje (bo to Bóg decyduje o życiu i śmierci)
 - doświadczenia z getta jako źródło postawy życiowej lekarza (walka o ocalenie każdego życia lub choćby jego przedłużenie, dbanie o to, by pacjent nie doznawał poniżenia i upokorzenia, by umierał godnie)
- obrazy walki i męczeństwa Żydów
- wstrząsające obrazy życia w gettcie, gdzie dobrodziejstwem jest odstępnie cyjanku. Naukowa analiza głodu i procesu śmierci głodowej. Groza liczb – 1:400 000 (z czterystu tysięcy ludzi ocalał jeden)
- forma - wywiad i relacja odautorska. Język komunikatywny
- deheroizacja powstania, brak patosu („ludzie zawsze uważali, że strzelanie jest największym bohaterstwem. No to żeśmy strzelali”)

Zofia Nalkowska: Medaliony

- geneza utworu:
 - doświadczenia czasu wojny
 - praca autorki w Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich (gromadzenie materiałów do procesu norymberskiego)
- motto: „ludzie ludziom zgotowali ten los” - gorzka refleksja na temat ludzkiego okrucieństwa
- tytuł: medalion to zdjęcie nagrobne; utwór uwiecznia losy ludzi, z których wielu poniosło śmierć

- forma
 - na pograniczu reportażu i literatury pięknej
 - spokojny tok narracji, precyzja, beznamiętna rejestracja faktów. Komentarz autorki - ograniczony
 - jawny i świadomy kontrast między treścią a sposobem opisu
 - metoda skrótu, kondensacja, wybór zdarzeń najbardziej wstrząsających
- wybrane opowiadania:

„Profesor Spanner”

- a) rejestr zbrodni profesora, który opracował metodę przerabiania ludzkiego tłuszczu na mydło
- b) obraz skutków kontaktu z faszyzmem (postać młodego gdańszczyzanina, który choć stracił ojca w obozie, nie widzi nic niestosownego w eksperymentach Spannera)

„Dno”

bezradność człowieka wobec swych potrzeb fizjologicznych (głodne kobiety zjadają zwłoki koleżanek)

„Przy torze kolejowym”

kontrowersyjna postawa młodego człowieka, który zabił - tak jak się dobija ranne zwierzę - kobietę, uciekinierkę z transportu

Tadeusz Borowski: Opowiadania

- obnażył mechanizm deprawacji moralnej i upadku człowieka w czasie wojny, szczególnie w obozie koncentracyjnym
- więźniowie obozu tworzą zorganizowane społeczeństwo, do którego można się przystosować. By żyć, trzeba być zaradnym, sprytnym, przebiegłym, myśleć tylko o sobie, pozbyć się wrażliwości i współczucia. Głód i żądza przetrwania za wszelką cenę pozbawiają więźniów człowieczeństwa, zniszczeniu ulegają wszystkie wartości uznane za kulturowy dorobek ludzkości
- krytycy literaccy w odniesieniu do bohaterów opowiadań Borowskiego wprowadzili termin- człowiek zlagrowany (podlegający procesom moralnej degradacji, współnik zbrodni, w obronie własnego życia gotów na wszystko. Jest cyniczny, stosuje obozowe reguły)
- problem więźniów funkcyjnych - ofiar, które stają się katami
- narrator Tadek – wyrabia w sobie zdolność przystosowania się do nieludzkich warunków egzystencji w obozie. Uczy się unikać zagrożeń, znajdować zatrudnienie dające nie tylko minimum bezpieczeństwa, ale także umożliwiające dostęp do lepszego jedzenia. Płaci za to wysoką cenę- stępią swoją wrażliwość moralną. Nie jest jednak człowiekiem zlagrowanym do końca- odczuwa miłość do Marii, czasem zadaje pytania, które świadczą o tym, że nie akceptuje zbrodni i zła.
- demitologizacja wojennej rzeczywistości
- behawiorystyczna technika narracji (opis zachowań bez wnikania w sferę psychiki)
- wpływ doświadczeń życiowych na twórczość („Pożegnanie z Marią” to nawiązanie do okresu, kiedy Borowski pracował jako magazynier i nocny stróż w firmie budowlanej na Skaryszewskiej, studiował na tajnym uniwersytecie, miał narzeczoną Marię, opowiadania oświęcimskie odwołują się do jego pobytu w obozie koncentracyjnym)
- wybrane opowiadania:

„Pożegnanie z Marią”

- motyw wesela (Tadek udostępnia swój pokój na przyjęcie po ślubie znajomych)
- miejsce: warszawska Praga końca 1942 roku
- pokazane spotkanie znajomych, a potem zwykły dzień Warszawy (interesy handlowe, łapanka)
- narracja pierwszoosobowa, narrator to poeta, kochanek, student tajnego uniwersytetu, konspirator drukujący tomiki swojej poezji, człowiek interesu
- bohaterowie: Tadek i jego narzeczona, ich znajomi, personel firmy budowlanej, granatowi policjanci, uciekinierzy z getta
- wojna to czas wielkich interesów (rosną fortuny niemieckich dostawców i kierownika firmy, interesy władają ludźmi nawet w chwili ostatecznego zagrożenia- Żyd, zięć znajomej kierownika firmy przesuwa czas ucieczki z getta, żeby skończyć ważny interes, a potem nie może już go opuścić)
- dramatyczne zakończenie – bezradność Tadeka wobec sytuacji aresztowania w łapance narzeczonej
- beznamiętny komentarz podsumowujący scenę rozstania zakochanych: „Jak się później dowiedziałem, Marię, jako aryjsko-semickiego mischlinga, wywieziono wraz z transportem żydowskim do osławionego obozu nad morzem, zagazowano w komorze krematoryjnej, a ciało jej zapewne przerobiono na mydło”

„Dzień na Harmenzach”

- praca przy układaniu torów kolejowych. Kontrast między Tadekiem - funkcyjnym (najedzony, dobrze ubrany) a innymi więźniami (Żyd Becker)

„Proszę państwa do gazu”

- praca na rampie kolejowej podczas przybycia nowego transportu do obozu. Selekcja ludzi: młodzi i zdrowi przeznaczeni do pracy a starsi i dzieci - skazani na śmierć.
- postać matki, która ucieka przed swym dzieckiem, bo kobiety z dziećmi są kierowane do gazu
- obraz Niemców- zimni, fachowi, skrupulatni, pozornie kulturalni
- obraz więźniów dokonujących rozładunku transportu- pozbawieni współczucia, zmęczeni upałem i pracą, brutalni wobec ludzi z transportu, wyładowujący złość na przybyłych

„U nas w Auschwitz”

- forma listu do narzeczonej
- Tadek przebywa na kursach sanitarnych
- obóz pokazany jako zorganizowane społeczeństwo (sala orkiestry, dom publiczny, mecze bokserskie)
- swoista duma więźniów Oświęcimia, którzy przetrwali najgorszy czas i dostrzegają w nim teraz pozory normalności
- bierność więźniów, brak buntu nawet wtedy, gdy kobiety jadące do gazu wołają o pomoc do zgromadzonych w jednym miejscu dziesięciu tysięcy mężczyzn („bo żywi zawsze mają rację przeciw umarłym”)
- rozważania narratora o tym, że zasady etyczne zostały unicestwione już w starożytności, która dzieliła ludzi na panów i niewolników

„Bitwa pod Grunwaldem”

- akcja rozgrywa się na terenie Niemiec w obozie wyzwolonym przez Amerykanów
- Tadek, któremu udało się przetrwać w obozie hitlerowskim, w pierwszych dniach wolności stwierdza, że rzeczywistością powojenną rządzą podobnie nieludzkie prawa jak te, które poznał za drutami
- zgromadzeni w obozie przejściowym dawni więźniowie oczekujący na możliwość transportu do swojego kraju lub innych miejsc są wrodozy wobec siebie (konflikt między cywilami i tymi, którzy byli w wojsku), kradną, kłócą się, biją
- najważniejsze staje się zdobycie lepszego jedzenia
- ludzie nie mają potrzeb duchowych, a organizowane z okazji rocznicy bitwy pod Grunwaldem uroczystości to puste gesty i nic nieznaczące slogany
- śmierć Niny zastrzelonej pomyłkowo przez żołnierza amerykańskiego

Kazimierz Moczarski: Rozmowy z katem

- geneza
 - autor więziony za działalność w AK znalazł się w 1949 roku w jednej celi z Jürgenem Stroopem - zbrodniarzem hitlerowskim odpowiedzialnym za zagładę warszawskiego getta
- literatura faktu. Utwór o tym, jak narodził się faszyzm (swoisty dokument socjologiczny)
- forma: rozmowy między więźniami i komentarze autora. Wydarzenia nie są opisywane w sposób chronologiczny. Relacja wspomnieniowa, rozmowy odtwarzane z perspektywy czasu
- Stroop jako „człowiek systemu”
 - od dzieciństwa przyzwyczajony do bezwzględnego posłuszeństwa, a także respektu dla siły
 - typowy esesman, zafascynowany ideologią narodowego socjalizmu i teorią wyższości rasy germańskiej
- bezwzględny zbrodniarz, który nie miał żadnych wyrzutów sumienia (duchowe spustoszenie, jakie może w człowieku poczynić głęboka wiara w ideę i posłuszeństwo wobec rozkazodawców)

Gustaw Herling-Grudziński: Inny świat

- autor to krytyk literacki i pisarz emigracyjny, w czasach komunizmu jego książki nie drukowano w Polsce
- utwór „Inny świat” to zapis doświadczeń Grudzińskiego (w 1940 aresztowany w Grodnie przez NKWD pod fałszywym zarzutem współpracy z niemieckim wywiadem, osadzony w więzieniu, następnie trafił do sowieckiego łagru w Jercowie koło Archangielska, obóz udało mu się opuścić, kiedy na terenie Związku Radzieckiego zaczęła powstawać armia Andersa)
- forma pamiętnika
- podział na opowiesci, których bohaterami są wybrani współwięźniowie. Autor nie skupia się na sobie, lecz próbuje zrozumieć zachowanie innych więźniów, przedstawić ich los, motywację ich czynów, psychikę
- odwołanie do „Zapisków z domu umarłych” Dostojewskiego (motto, motyw tej książki czytanej potajemnie przez więźniów)

- obraz łagru – maksymalna eksploatacja więźniów przy minimalnych racjach żywnościowych, śmiertelnie wyniszczająca praca, głód, odebranie więźniom nadziei (wyrok może być w każdej chwili przedłużony), zniszczenie solidarności (wyniki pracy całej brygady decydują o ilości otrzymanego pożywienia, co sprawia, że nie ma litości dla słabszych)
- uleganie systemowi: Machapetian dla własnej korzyści donosi na współtowarzyszy, aktor Michaił Stiepanowicz uważa, że do obozu trafił zasłużenie- za przesadne zaakcentowanie w filmie szlachetności jakiegoś bojara, Kowal pozwolił zgwałcić ukochaną Marusię kolegom z brygady, więźniowie są okrutni wobec słabszych i starają się pozbyć ich z brygad, cechuje ich obojętność wobec osób znajdujących się w baraku zwanym trupiarnią
- próby obrony przed systemem i zachowania pewnych wartości: bunt Kostylewa prowadzący do samozagłady, postawa trzech zakonnic umierających za wiarę, głodówka protestacyjna Grudzińskiego, rezygnacja w imię miłości z opieki lekarza przez Jewgienię Fiodorowną, sposób zachowania więźniów w dniu wolnym od pracy, próba ucieczki podjęta przez Rusto Karinena
- epilog utworu- Grudziński podczas pobytu w Rzymie nie usprawiedliwia zachowania dawnego towarzysza z obozu, który za cenę ocalenia własnego życia zgodził się złożyć fałszywe zeznanie, spowodowało ono wyrok śmierci dla czterech współwięźniów

Czesław Miłosz

- przed wojną związany z wileńską grupą Żagary
- w czasie wojny pod pseudonimem Jan Syruć wydał w konspiracji wiersze
- od 1950 przebywał na emigracji
- w 1980 otrzymał Nagrodę Nobla
- jego poezja zakorzeniona jest w tradycji kulturowej (antyk i tradycja biblijna)
- literatura powinna być według niego sumieniem społeczności

„Campo di Fiori”

- utwór napisany w 43 roku
- zestawienie dwóch wydarzeń historycznych: spalenie na stosie Giordana Bruna w 1600 r. i powstanie w getcie warszawskim w 1943 r.
- problem samotności ginących i obojętności tłumu (traktowanie spalenia Bruna jako widowiska, które tylko na krótką chwilę przyciąga uwagę; bawiący się na karuzeli Polacy podczas zagłady warszawskiego getta nie zwracają uwagi na rozgrywający się obok dramat)
- poeta- jedyny człowiek, który buntuje się wobec tej sytuacji i staje po stronie ofiar

„Który skrzywdziłeś”

- wiersz z 1950 r.
- jego fragment umieszczono na pomniku stoczniovców w Gdańsku
- apostrofa do przywódcy narodu, który nie odróżnia dobra i zła, krzywdzi zwykłych ludzi
- utwór o obowiązkach poety, który musi pisać prawdę, spisać „czyny i rozmowy”

Wisława Szymborska

- laureatka Nagrody Nobla z 1996 roku
- uprawia lirykę osobistą i refleksyjną
- podejmuje podstawowe problemy ludzkiej egzystencji: tematy miłości, śmierci, relacji międzyludzkich
- chętnie operuje paradoksem i ironią
- wykorzystuje zarówno wiersz wolny, jak i różne odmiany wiersza tradycyjnego
- jest mistrzynią poetyckiego humoru

„Sto pociech”

- wiersz podejmujący problematykę egzystencjalną
- świat ludzki pokazany jako drobina w kosmosie
- obraz człowieka: kruchy, słaby fizycznie, najmłodsza istota w łańcuchu ewolucji, ale także twórczy, poszukujący, uparty w dążeniu do celu
- ton żartobliwy
- prosty język, kolokwializmy

„Kot w pustym mieszkaniu”

- śmierć pokazana z perspektywy zwierzęcia, który dostrzega zniknięcie swego właściciela
- brak żałobnego tonu

Zbigniew Herbert

- poeta spóźnionego debiutu (debiut w 1956, wcześniej pisał „do szuflady”)
- liczne odwołania do kultury antyku
- wiele odniesień do filozofii, teologii, mitologii, historii, malarstwa, muzyki
- prostota i lapidarność języka, dyscyplina słowa, kondensacja wypowiedzi
- problematyka etyczna, zagadnienie wyborów, przed jakimi staje człowiek
- diagnoza sytuacji polskiego inteligenta w erze zniewolenia (szczególnie zbiór Pan Cogito)
- elementy ironii i autoironii

„Przesłanie pana Cogito”

- propozycja postawy, jaką powinien przyjąć każdy niezależnie myślący człowiek wobec rzeczywistości, z którą się nie zgadza: niezależność, przeciwstawianie się bierności, godność (postawa wyprostowana), nieugiętość, dawanie świadectwa prawdzie, wierność uniwersalnym zasadom moralnym
- problem osamotnienia człowieka sprzeciwiającego się złu
- wielkie postacie z historii i kultury jako wzorce postaw moralnych (Gilgamesz, Hektor, Roland)

„Raport z oblężonego miasta”

- geneza utworu- protest wobec ogłoszenia stanu wojennego w Polsce
- liryka bezpośrednia, nadawca tekstu to kronikarz, świadek oblężenia, który komentuje, ocenia, wygłasza sądy moralne
- wydarzenia z historii Polski jako przykłady sytuacji oblężenia (najazdy Tatarów, potop szwedzki, zabory, II wojna światowa)
- problem samotności obrońców wartości

- heroizm etyczny. Godność, honor, wierność ideałom, szlachetność jako drogowskazy życia
- różne możliwości interpretowania symbolu Miasta: Polska; świat kultury i wartości moralnych; człowiek wierny zasadom moralnym

Jan Twardowski

- jeden z najwybitniejszych twórców współczesnej poezji religijnej, ksiądz
- postawa bliska franciszkanizmowi – ufność, zgoda na świat, urzeczenie jego pięknem, ale także dostrzeganie cierpienia
- o dogmatach wiary mówi bez patosu, surowości i lęku
- w jego utworach Bóg to opiekun i przyjaciel człowieka, świat- wielkie, wspaniałe, pełne bogactw dzieło stwórcy, człowiek- choć ułomny i grzeszny to ukochane dziecko Boga
- często tonacja żartobliwa, klimat pogody ducha, radości i optymizmu
- prostota języka
- wiersze wolne, nierymowane, niestroficzne, sprozaizowane

„Za szybko”

- zgoda na to, że człowiek nie jest w stanie pojąć Boga i świata
- przekonanie, że prawdziwa wiara nie potrzebuje wiedzy
- żartobliwe przedstawienie problemu milczenia Boga („odłożył słuchawkę”)

Stanisław Barańczak

- poeta, tłumacz
- zadebiutował w drugiej połowie lat 60. (Nowa Fala, pokolenie 68)
- materię swoich utworów często czerpie z mowy potocznej, podejmuje grę z językiem, szczególnie tym, który jest zrutyinizowany, szablonowy (poezja lingwistyczna). Interesuje go zjawisko nowomowy
- podejmuje problematykę moralną, społeczną, polityczną
- w wierszach wykorzystuje zarówno język potoczny, grę słów, jak i bogate, barokowe metafory

„Spójrzmy prawdzie w oczy”

- utwór, którego materię stanowią przekształcane i rozbudowywane stałe związki frazeologiczne (spójrzec prawdzie w oczy, dać z siebie wszystko, stanąć na wysokości zadania, rzucić na kolana)
- obraz przeciętnego obywatela i jego życia (pospieszne wstawanie do pracy, podróż pociągiem, czytanie gazety, stały lęk i niepewność)

LITERATURA POWSZECHNA

Albert Camus: Dżuma

- nawiązanie do filozofii egzystencjalizmu (istnienie ludzkie wypełnione grozą śmierci, absurdalne, niezrozumiałe, kruche, nie ma z góry wyznaczonego celu, gdyż Bóg nie istnieje; uświadomienie nicości egzystencji powinno prowadzić do przyjęcia odpowiedzialności za własne życie i czyny)
- miejsce i czas akcji: Algieria, lata czterdzieste XX. wieku, miasto Oran

- motto jako wskazanie, że dżuma jest metaforą („jest rzeczą równie rozsądną ukazać jakiś rodzaj uwięzienia przez inny, jak ukazać coś, co istnieje rzeczywiście, przez coś innego, co nie istnieje”)

- powieść-parabola

- różne możliwości interpretacji symbolu dżumy:

1. wojna

-) sytuacja ekstremalna, w której ciągle zagrożone jest ludzkie życie, zginąć może każdy, często następuje rozłłka z bliskimi, można być w tej sytuacji biernym lub ruszyć do walki

2. zło istniejące w człowieku

-) dżumy podobnie jak zła nie można ostatecznie unicestwić

3. absurdałna rzeczywistość, życie

-) samotność, cierpienie, lęk stale towarzyszą człowiekowi

-) niezawinione cierpienie

-) absurdałność, przypadkowość zdarzeń (Rieux mimo bliskiego i stałego kontaktu z zarazą nie zachorował, jego żona pozostająca daleko poza Oranem zmarła)

- różne postawy ludzi w sytuacji zagrożenia: bierność, czynienie zła (okradanie opustoszałych domów), postawy heroiczne (bunt, solidaryzowanie się z innymi ludźmi, udzielanie pomocy mimo zagrożenia)

- główni bohaterowie:

BERNARD RIEUX- ok. 35. lat, lekarz, jeden z pierwszych mieszkańców miasta, którzy zauważają objawy nadchodzącej zarazy, pomimo ryzyka z oddaniem pracuje w szpitalu i domach chorych, w działaniu przyświeca mu przekonanie, że człowiekowi nie wolno pogodzić się z nieszczęściem i cierpieniem innych

JEAN TARROU- młody, zamieszkał w hotelu w Oranie na parę tygodni przed wybuchem epidemii, prowadzi dziennik (jest współnarratorem), zgłasza się do Rieux z propozycją zorganizowania ochotniczych formacji sanitarnych, uważa, że ze złem i cierpieniem trzeba walczyć nawet przy braku nadziei, jego światopogląd ukształtowała niezgoda na zabijanie w imię prawa. Zadaje pytanie, czy można być świętym bez Boga, czyli czynić dobro bez nadziei zapłaty w życiu wiecznym.

Wobec siebie stawia maksymalne wymagania etyczne. Jest jedną z ostatnich ofiar dżumy

KSIĄDZ PENELOUX

- jezuita, kaznodzieja, który w dniach epidemii zdobywa rozgłos, w pierwszych kazaniach traktuje zarazę jako zasłużoną karę bożą za grzechy mieszkańców miasta („Ta plaga, która was zabija, uszlachetnia was i wskazuje drogę”). W obliczu powszechnego cierpienia zmienia się, wstępuje do formacji sanitarnych. W jednym z ostatnich kazań wzywa wiernych do zaufania Bogu i miłości do niego, choć zauważa, że w warunkach wszechobecnej śmierci i cierpienia jest to „trudna miłość”. Umiera w szpitalu z krucyfiksem w ręku.

RAYMOND RAMBERT

- młody dziennikarz, który przybył do Oranu, by zdobyć informacje o warunkach życia Arabów w Algierze. W Paryżu zostawił ukochaną i chce do niej jak najszybciej wrócić. Nie udaje mu się uzyskać nadzwyczajnego zezwolenia na wyjazd, więc chce go zorganizować nielegalnie. Przyjmuje propozycję pracy w formacjach sanitarnych. Kiedy ucieczka z Oranu jest już możliwa, rezygnuje z niej, gdyż czuje solidarność z mieszkańcami miasta

JOSEPH GRANDT

- 50-letni mężczyzna, niezaradny życiowo, porzucony przez żonę, jego skrywaną ambicją jest zostanie sławnym powieściopisarzem. Podczas zarazy prowadzi rejestry pozwalające obserwować przebieg zarazy

COTTARD

- ma na sumieniu jakieś przestępstwa, boi się aresztowania, próbuje popełnić samobójstwo. Kiedy wybucha zaraza, cieszy się z niej. Uprawia kontrabandę, sprowadzając do zamkniętego Oranu papierosy i alkohol, kontaktuje Ramberta z przemytnikami. Gdy zaraza wygasa, wpada w panikę, zaczyna strzelać do tłumu i zostaje ujęty przez policję